

MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIK - KELAJAK TARAQQIYOTINING MUHIM OMILI

Nabijonov Furqatjon Valijon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi

Namangan akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22766403>

Annotatsiya: ushbu tesizda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikning zamonaviy jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, ularning shakllanish va rivojlanish tendensiyalari O'zbekiston hamda xalqaro tajriba asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, konfessiyalararo muloqot, tolerantlik, fuqarolik birdamligi, ijtimoiy barqarorlik.

XXI asrda globallashuv, migratsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va xalqlar o'rtasidagi iqtisodiy-madaniy aloqalarning kengayishi jamiyatlarda etnik va diniy xilma-xillikning yanada kuchayishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitda turli millat va din vakillarining tinch-totuv yashashi, ularning huquq va manfaatlari teng ta'minlanishi hamda o'zaro hurmatga asoslangan ijtimoiy munosabatlarning qaror topishi barqaror taraqqiyotning muhim shartlaridan biriga aylanmoqda.

Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik masalasi bugungi kunda nafaqat ma'naviy-axloqiy, balki siyosiy, huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatga ega. Jamiyatdagi etnik yoki diniy ziddiyatlar davlatning siyosiy barqarorligiga, iqtisodiy rivojlanishiga va fuqarolarning xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Aksincha, o'zaro hurmat, tenglik va hamkorlik muhitining shakllanishi inson kapitalidan samarali foydalanish, ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash va taraqqiyot uchun qulay shart-sharoit yaratadi.

O'zbekiston tarixan turli madaniyatlar, xalqlar va diniy an'analar kesishgan hudud sifatida alohida o'rin egallaydi. Buyuk Ipak yo'li hududida joylashgan Samarqand, Buxoro, Xiva va boshqa shaharlarda turli xalqlar va diniy an'analar vakillari o'rtasidagi savdo, ilmiy va madaniy almashinuvlar rivojlangan. O'zbekiston hududida zardushtiylik, buddaviylik, xristianlik va islom kabi diniy an'analar tarixning turli bosqichlarida mavjud bo'lgan. Bu holat mamlakatda madaniy xilma-xillik va o'zaro muloqotning tarixiy ildizlari chuqur ekanini ko'rsatadi.

O'zbekistonning zamonaviy rivojlanish bosqichida ham millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. 2025-yilda qabul qilingan diniy-ma'rifiy sohadagi yangi siyosiy-huquqiy hujjatlarda diniy bag'rikenglik va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash, fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash, o'zaro hurmat va hamjihatlikni kuchaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Shuningdek, 2026-yilgi rasmiy ma'lumotlarda ham diniy bag'rikenglik, konfessiyalararo totuvlik va sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qayd etilgan.

Mavzuning ilmiy ahamiyati shundaki, bugungi kunda millatlararo totuvlikni faqat tarixiy an'ana sifatida emas, balki zamonaviy ijtimoiy institut, fuqarolik birdamligi va barqaror rivojlanish mexanizmi sifatida o'rganish zarur.

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda ham mazkur masala keng tadqiq etilgan. Jumladan, Amartya Sen inson taraqqiyotini faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan emas, balki insonning erkinligi va turli imkoniyatlardan foydalanish qobiliyati bilan bog'laydi. Martha Nussbaum esa insonning munosib hayoti va fuqarolik imkoniyatlarini ta'minlashda tenglik, hurmat va ijtimoiy

inklyuziyaning ahamiyatini ta’kidlaydi. Bhikhu Parekh ko’pmadaniyatli jamiyatlarda turli madaniyatlar o’rtasidagi o’zaro anglashuvni demokratik taraqqiyotning muhim sharti sifatida ko’radi.

O’zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan ham millatlararo totuvlik va diniy bag’rikenglikning tarixiy, huquqiy, siyosiy va ijtimoiy jihatlarini o’rganilmoqda. Xususan, Alisher Doniyorov, Izzatilla Haydarov, Raxima Alimova va boshqa tadqiqotchilar O’zbekiston hududida millatlararo hamjihatlik va bag’rikenglikning tarixiy ildizlarini tahlil qilganlar.

Shuningdek, Diloram Babajanova va Gulnora Yuldasheva tadqiqotlarida Yangi O’zbekistonda millatlararo totuvlikni mustahkamlash davlat siyosati, o’zaro hurmat, milliy madaniyat va dinlararo bag’rikenglik bilan bog’liq holda o’rganilgan.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi - O’zbekiston va xalqaro miqyosda millatlararo totuvlik hamda diniy bag’rikenglikning shakllanish tendensiyalarini aniqlash, ularning jamiyat barqarorligi va kelajak taraqqiyotiga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Tadqiqotda kompleks va tizimli metodologik yondashuvdan foydalanildi. Millatlararo totuvlik va diniy bag’rikenglik ko’p qirrali ijtimoiy hodisa bo’lgani sababli, ularni faqat bitta fan doirasida tahlil qilish yetarli emas. Shu bois tadqiqotda tarixiy, falsafiy, sotsiologik, siyosiy-huquqiy va qiyosiy yondashuvlar uyg’unlashtirildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini tolerantlik, ijtimoiy birdamlik, fuqarolik integratsiyasi, inson huquqlari, madaniyatlararo muloqot va barqaror rivojlanish konsepsiyalari tashkil etadi.

Zamonaviy demokratik davlatlarda millatlararo totuvlik, avvalo, barcha fuqarolarning teng huquqliligini ta’minlash orqali shakllanadi. Fuqarolarning millati, tili, dini va madaniy kelib chiqishidan qat’i nazar, qonun oldida tengligi jamiyatdagi ishonch muhitini mustahkamlaydi.

Ikkinchi tendensiya - milliy-madaniy o’ziga xoslikni saqlash bilan fuqarolik birdamligini uyg’unlashtirish.

Globalashuv sharoitida milliy madaniyatlarning yo’qolib ketish xavfi mavjud. Shu sababli milliy madaniyat, til, urf-odat va an’analarni rivojlantirish millatlararo totuvlik siyosatining muhim qismiga aylanmoqda.

Biroq madaniy xilma-xillik fuqarolik birligini zaiflashtirmasligi kerak. Aksincha, turli madaniyatlarning mavjudligi yagona fuqarolik makonida o’zaro boyish imkoniyatini yaratishi lozim.

Uchinchi tendensiya - ta’lim orqali tolerantlikni shakllantirish.

Yosh avlodning dunyoqarashi millatlararo munosabatlarning kelajakdagi holatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shu sababli ta’lim tizimida boshqa xalqlar tarixi, madaniyati, diniy an’analari va qadriyatlariga hurmatni shakllantirish muhimdir.

To’rtinchi tendensiya - fuqarolik jamiyati institutlari rolini kuchaytirish.

Milliy madaniy markazlar, nodavlat tashkilotlar, yoshlar tashkilotlari, mahalla va boshqa fuqarolik institutlari millatlararo muloqotning bevosita subyektlariga aylanmoqda.

O’zbekistonda ham fuqarolik jamiyati institutlarining yoshlarni tarbiyalash, ijtimoiy birdamlik va millatlararo totuvlikni mustahkamlashdagi roli bo’yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

O’zbekistonda diniy-ma’rifiy sohada Imom Buxoriy, Imom Moturidiy, Imom Termiziy kabi buyuk allomalar merosini o’rganish va targ’ib qilishga katta e’tibor qaratilmoqda.

Birinchidan, O'zbekiston ko'p millatli jamiyat sifatida shakllangan. Turli etnik guruhlarining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotida ishtirok etishi millatlararo hamkorlikning real asosini yaratadi.

Ikkinchidan, mamlakatda milliy madaniy markazlar faoliyati milliy o'ziga xoslikni saqlash bilan birga, umumfuqarolik birdamligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, O'zbekistonning tarixiy-madaniy merosi millatlararo va dinlararo muloqotning muhim manbasi sifatida namoyon bo'ladi.

Tarixiy tadqiqotlarda O'zbekiston hududi turli xalqlar, dinlar va madaniyatlar o'zaro aloqaga kirishgan makon bo'lgani ko'rsatiladi.

To'rtinchidan, bugungi bosqichda millatlararo totuvlik masalasi raqamli axborot makoni bilan bevosita bog'lanmoqda.

2026-yilda O'zbekistonda o'tkazilgan ilmiy-amaliy konferensiyada internet va ijtimoiy media platformalarida diniy va millatlararo munosabatlarga oid tahdidlar, media savodxonligi va tolerantlik madaniyatini rivojlantirish masalalari muhokama qilingan.

Millatlararo totuvlikning iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri ko'pincha yetarlicha baholanmaydi. Barqaror ijtimoiy muhit investitsiyalar, tadbirkorlik, turizm, ta'lim va innovatsiyalar rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Agar jamiyatda etnik yoki diniy ziddiyatlar yuqori bo'lsa, iqtisodiy resurslarning katta qismi xavfsizlik va nizolarni boshqarishga sarflanishi mumkin. Aksincha, tinchlik va ijtimoiy ishonch mavjud bo'lgan jamiyatda iqtisodiy faollik uchun qulay sharoit yuzaga keladi. Shuning uchun millatlararo totuvlikni faqat ma'naviy qadriyat sifatida emas, balki ijtimoiy kapital va iqtisodiy rivojlanish resursi sifatida ham baholash lozim.

Yoshlar va ta'limning roli

Tadqiqot natijalari yoshlar bilan ishlash millatlararo totuvlikning kelajakdagi rivojlanishida eng muhim yo'nalishlardan biri ekanini ko'rsatadi.

Yoshlar:

- internetdan eng faol foydalanuvchilar;
- turli madaniyatlar bilan tez muloqot qiluvchilar;
- xalqaro ta'lim va mehnat migratsiyasi jarayonlarida faol qatnashuvchilar;
- yangi ijtimoiy qarashlarning asosiy tashuvchilaridir.

Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida "Madaniyatlararo muloqot", "Diniy bag'rikenglik", "Konfliktologiya", "Media savodxonlik", "Inson huquqlari" kabi yo'nalishlarda amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirish maqsadga muvofiq.

Bu borada 2025-yilda Namangan davlat universitetida o'tkazilgan konferensiyada ham yoshlar, olimlar va mutaxassislarni birlashtirish, yoshlarda hurmat, do'stlik va hamjihatlik qadriyatlarini shakllantirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

Olingan natijalar millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni bir martalik siyosiy yoki ma'naviy kampaniya sifatida emas, balki uzluksiz shakllanib boruvchi ijtimoiy jarayon sifatida qarash zarurligini ko'rsatmoqda.

Tarixiy meros jamiyatning ma'naviy asosini yaratadi. Huquqiy tenglik ushbu qadriyatlarni zamonaviy institutlar bilan mustahkamlaydi. Ta'lim bag'rikenglikni yosh avlod ongiga singdiradi. Fuqarolik jamiyati esa mazkur tamoyillarning kundalik hayotda amalga oshirishini ta'minlaydi.

O'zbekistonning zamonaviy siyosatida ham ushbu yondashuvning ayrim elementlari ko'rinmoqda. Masalan, 2025-yilgi diniy-ma'rifiy siyosat hujjatlarida nafaqat diniy bag'rikenglikni ta'minlash, balki konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash vazifalari belgilangan.

Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik zamonaviy jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi strategik omillardan biridir. Ularning shakllanish jarayoni tarixiy tajriba, huquqiy kafolatlar, davlat siyosati, ta'lim, madaniyat, fuqarolik jamiyati va zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalarining o'zaro ta'siri asosida rivojlanmoqda.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, tarixiy bag'rikenglik an'analari zamonaviy siyosiy-huquqiy institutlar bilan uyg'unlashtirilganda millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni yanada mustahkamlash imkoniyati yuzaga keladi. O'zbekistonda so'nggi yillarda diniy bag'rikenglik, konfessiyalararo totuvlik, vijdon erkinligi va fuqarolar tengligini ta'minlashga qaratilgan institutsional mexanizmlar rivojlantirilmoqda. Shu nuqtai nazardan, kelajakda O'zbekistonda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni yanada mustahkamlash uchun “ta'lim - ma'rifat - muloqot - huquqiy tenglik - raqamli madaniyat - fuqarolik birdamligi” tamoyillariga asoslangan kompleks modelni rivojlantirish maqsadga muvofiq. Eng muhimi, millatlararo totuvlik faqat turli millatlarning yonma-yon yashashi emas, balki ularning yagona jamiyat taraqqiyotiga teng huquqli va faol hissa qo'shishidir. Diniy bag'rikenglik ham faqat turli e'tiqod vakillariga nisbatan murosali munosabat emas, balki insonning e'tiqod erkinligi, qadr-qimmatini va huquqlarini hurmat qilish madaniyatidir.

Demak, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni mustahkamlash - tinchlikni saqlash vositasigina emas, balki inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va kelajak taraqqiyoti uchun zarur strategik shartdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi. - Toshkent, 2025.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining diniy-ma'rifiy sohadagi islohotlarni yangi bosqichga olib chiqishga oid hujjatlari. 2025.
4. UNESCO. Declaration of Principles on Tolerance. - Paris: UNESCO, 1995.
5. United Nations. Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief. - New York: United Nations, 1981.
6. Sen A. Identity and Violence: The Illusion of Destiny. - New York: W.W. Norton, 2006.
7. Nussbaum M.C. Creating Capabilities: The Human Development Approach. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.
8. Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. - London: Macmillan, 2000.